

Prof. dr Đorđe IGNJATOVIĆ,
Pravni fakultet u Beogradu

Originalni naučni rad
UDK: 343.9:316.624
Primljeno: 18. novembra 2011. god.

KRIMINOLOŠKI POGLED NA NASILNIČKI KRIMINALITET¹

Rad se bavi samo nekim od kriminoloških aspekata nasilničkog kriminaliteta. Nastoji se odgovoriti na tri pitanja: šta je kriminalno nasilje; otkuda toliko interesovanje ljudi za njega; i koje metodološke strategije i tehnike istraživanja su najpogodnije za proučavanje ovog tipa kriminalne aktivnosti? Posle ukazivanja na značenje izraza kakvi su „agresija“ i „nasilje“ i kratkog podsećanja na faktore koji ih izazivaju, data je i klasifikacija ovakvih dela i ukazano na one njihove aspekte kojima se bavi kriminologija. Izlaganje se zatim koncentriše na razloge koji doprinose velikom interesovanju građana za dela nasilničkog kriminaliteta, pri čemu se izdvajaju emocionalno interesovanje (kao spoj straha od zločina, podsvesne želje da se oni izvrše i težnje za osvetom), činjenica da ovakva dela napadaju na najvrednija dobra pojedinca i troškovi koje izazivaju (njihova „cena“). Nadalje, izlaže se i o nekim metodološkim problemima sa kojima se kriminolozi sreću pri proučavanju kriminalnog nasilja i ukazuje na neke inovacije u toj oblasti.

U zaključnim razmatranjima ukazano je da smo još uvek daleko od zadovoljavajućeg poznavanja osnovnih problema nasilničkih delikata, u čemu se nalazi deo objašnjenja zašto još nema

---

1 Autoru čini čast da kao student prve generacije koja je slušala predavanja iz Kriminalistike posle povratka profesora Aleksića na Pravni fakultet u Beogradu ovim skromnim prilogom na temu nasilničkog kriminaliteta da doprinos u posebnom broj časopisa posvećenom Profesoru, utoliko pre što se on u svojim brojnim radovima bavio tom temom sa stanovišta svoje nauke.

smišljene i delotvorne kontrole ovakvih dela. Nabrojani su i ostali razlozi i ukazano na potrebu da se kriminološka istraživanja usmere u tom pravcu.

Ključne reči: nasilje, kriminalitet, cena zločina, kriminologija, metodologija, istraživanje.

1. Uvod

Nasilje je fenomen kojim smo svakodnevno okruženi u tolikoj meri da ga često nismo ni svesni – od televizijskih programa čije informativne emisije u mnogim državama počinju vestima o violentnim zločinima, do svakodnevnih događaja u kojima u najrazličitijim prilikama i mestima (masovna okupljanja, saobraćajni incidenti, prevozna sredstva, školske ustanove, čak i porodično okruženje) pojedinci ili grupe ljudi demonstriraju nasilničko ponašanje. /00*/

Fascinaciju većine ljudi fenomenom nasilja zloupotrebljavaju tvorci produkata masovne kulture koji snimaju filmove i televizijske serije sa beskrajnim scenama brutalnog nasilja, a isto se može reći i za video i kompjuterske igre namenjene najmlađima; autori književnih i srodnih dela, kao i štampani mediji komercijalizuju neodoljivu potrebu konzumenata za ovakvim sadržajima. Šokantni su podaci o tome koliko puta u toku dana građani, uključujući i one najmlađe, imaju prilike da vide neku od manifestacija nasilničkog ponašanja prateći samo televizijski program.

Nasilničko ponašanje može se proučavati iz najrazličitijih uglova: kao organski, psihički ili društveni (pravni, politički, religiozni, moralni...) fenomen. Svaki od ovih aspekata pomaže nam da razumemo njegovu sveprisutnost u istoriji i ljudskim međuodnosima. /0001*/ U ovom radu, bavićemo se samo jednim uskim segmentom ove složene problematike: kako se na nasilje gleda u krivičnim naukama – preciznije jednoj od njih: kriminologiji. /01*/

Podsetimo samo da je to nauka koja proučava kriminalni fenomen, to jest pet elemenata čiji je on zajednički naziv: zločin kao pojedinačna pojava, njegov učinilac i žrtva, kriminalitet kao ukupnost svih tih pojava na određenom prostoru i u datom vremenu i reagovanje društva na ovakva ponašanja.

Potpuna kriminološka analiza fenomena nasilja trebalo bi da iz tri osnovne dimenzije (fenomenološke – pojavni oblici, etiološke – faktori koji do njega dovode; i viktimološke - iz ugla žrtve) obuhvati sledeće celine:

- a. karakteristike i trendovi nasilničkog kriminaliteta u svetu i pojedinim zemljama;
- b. osobine njegovih učinilaca i žrtava;
- c. faktori koji dovode do dela „kriminalnog nasilja“, i najzad,
- d. reagovanje pojedinaca i društvenih zajednica na takva dela.

Ovaj rad baviće se samo nekim od navedenih pitanja. Razlog za to je pre svega njegova priroda i očekivani obim. Zbog toga će, posle kratkih napomena o pojmu „kriminalnog nasilja“, biti reči samo još o razlozima ogromnog interesovanja građana za takva dela i o metodologiji njihovog proučavanja.

2. Šta je „kriminalno nasilje“?

Brojne kontroverze u kriminologiji posledica su činjenice da ona spada u red nauka koje operišu sa na prvi pogled „opštepoznatim pojmovima“ koje – na nesreću – svako od nas različito shvata. Da bismo izbegli takve nesporazume terminološke prirode, ovde ćemo, samo odrediti ključne kategorije kojima u ovom redu operišemo, bez zalaženja u detalje njihovih složenih međuodnosa. /02*/

Za početak treba podsetiti da prema raširenom gledištu agresija predstavlja odgovor na svaku okolnost koja predstavlja ugrožavanje blagostanja pojedinca /Zilman, 1988/. Slično, Rush /2000/ agresiju određuje kao bilo koji akt kojim se drugom licu nanosi bol ili patnja ili se preduzima u nameri da mu se naškodi. Elizabeth Englander /2003/ takođe ističe nameru kao bitan element za razumevanje nasilničkog ponašanja i u tome vidi ključnu razliku između agresivnosti ljudi i životinja.

Fizičku agresiju mnogi vezuju za bes kojim je opravdava upotreba sile /Robbins, 2000/ iako je jasno da bes ne mora uvek rezultirati agresivnim aktom, kao što veliki broj violentnih dela izazivaju sasvim drugi činoci koji nemaju nikakve neposredne veze sa ljutnjom (slaba kontrola emocija, želja da se do cilja stigne na najbrži način, mentalni poremećaj, osećaj teskobe i slični).

Ono na šta treba posebno obratiti pažnju je ukazivanje da se kod većine ljudi u situacijama u kojima su suočeni sa činocima koji mogu voditi u agresivno ponašanje aktiviraju faktori koji blokiraju primenu sile /-v. Baumeister et al., 1994/. Proučavanje mehanizama delovanja tih inhibitora je važan element nastojanja da se rizik od violentnog ponašanja u svakodnevnim situacijama smanji.

Opšti zaključak do koga se proučavanjem etiologije nasilničkog ponašanja dolazi je da postoji veliki broj činilaca koji ga mogu izazvati i da je nemoguće svesti ih na jedan jedini /021*/. U jednom skorašnjem radu podelili smo ih na subjektivne ili lične i spoljne /-v. detaljnije: Ignjatović, 2011a/, dok ih Jeffrey Tipton u prvoj svesci trotome *Enciklopedije kriminologije* /2005/ razvrstava na sledeći način:

- biološki činoci;
- porodično okruženje;
- uticaj vršnjaka;
- društveni i kulturni činoci.

Vratimo se posle ovog kratkog i uopštenog osvrta na opšte probleme na osnovni predmet rada: onaj tip nasilničkog ponašanja koje proučavamo u kriminologiji. Ovde nas ne interesuje svako ispoljavanje ljudske agresivnosti ili primena

fizičke snage (uništavanje predmeta, vandalizam nije naš predmet), čak ni svi akti pojedinca kojima se drugome ugrožava ili povređuje telesni integritet (ukoliko su takve aktivnosti pravom dozvoljene – nužna odbrana, na primer) – ovde se radi samo o onim delima koja su inkriminisana. Najzad, važan elemenat je i to da se delo može pripisati krivici učinioca, kao i da se radi samo o delima interpersonalnog nasilja. /03*/ Zbog navedenih razloga, čini se da je odgovarajući izraz za ovakva ponašanja „kriminalno nasilje“ /04*/ koji ćemo koristiti kao sinonim za „nasilnički kriminalitet“.

Na kraju izlaganja u ovom delu rada, ukazaćemo na kriterijume podele nasilničkog ponašanja koje mogu pomoći njegovom lakšem razumevanju. Budući da je koren nasilja u agresivnosti, poći ćemo do podele koju je dao Fromm u svom poznatom radu *Anatomija ljudske destruktivnosti* /1986/. On razlikuje: *benignu*, koja je biološki adaptivna i služi životu i *malignu agresivnost*, koja je biološki neadaptivna. /05*/

Na sličan način podelu vrši i već pominjana autorka Elizabeth Englander: ona tvrdi da agresivnost pokazuju i ljudi i životinje, ali dok ove druge demonstriraju jedino *instrumentalnu agresiju* (koja služi ostvarenju nekog drugog cilja), samo su pripadnici ljudske vrste sposobni za *hostilnu agresiju* (nasilnički akt se preduzima isključivo zbog toga da bi se nekom pripadniku svoje vrste nanela povreda. Ova dva tipa nasilničkog ponašanja imaju po njoj, sasvim različite uzroke i faktore rizika /Englander, 2003/. Jedan drugi autor /Mawson, 1999/ uvodi i treći tip – „*impulsivno*“ ili „*nasilje traženja stimulusa*“. Po njemu, nasilnik nema uvek nameru da povredi žrtvu. Naprotiv, najveći broj nasilničkih dela su impulsivna i prestupnik ih preduzima u traženju snažnih čulnih stimulansa. Uvrštavanje ovog trećeg tipa nasilničkog ponašanja ima značajne istraživačke konsekvence. Englander ukazuje da moramo učiniti napor da među prestupnicima otkrijemo one od njih koji su delikte vršili težeći za ovakvim stimulišućim impulsima, a Raine /1998/ smatra da treba otkriti one koji su u očajničkoj potrazi za opasnim i riskantnim situacijama zbog hroničnog stanja pobuđenosti nervnog sistema. Drugi autori /Mueller, 2001/ skreću pažnju na činjenicu je veliki broj nasilničkih zločina izvršen pod dejstvom narkotika i alkohola, što je takođe česta pojava među osobama koje teže intenzivnom stimulisanju. /06*/

3. Otkuda toliko interesovanje ljudi za nasilnički kriminalitet?

Ako je kriminalitet (posle seksualnosti) drugi na listi tema koje kod ljudi izazivaju enormno interesovanje, to je bez sumnje doprinos onog dela kažnjivih delovanja koji smo nazvali „kriminalno nasilje“. Kod njega do punog izražaja dolaze ključni činioci koje socijalna psihologija izdvaja kao objašnjenje snažnog zanimanja ljudi za teme vezane za zločin.

Pre svega, kada se radi o *emocionalnim razlozima*, sva tri činioca o kojima se tu govori ovde dolaze do punog izražaja: kod ovakvih dela, lako se zapaža spoj

straha od zločina, želje za osvetom i podsvesna želja da se takva dela izvrše. Kada govorimo o strahu od zločina, podsećamo da su sva istraživanja izvršena u svetu pokazala da se građani (kada govorimo o „klasičnom“ kriminalitetu) najviše pribogavaju mogućnosti da (oni ili njihovi najbliži) postanu žrtve ovakvih dela /-v. Ferraro, 1995/ Dalje, prirodna reakcija na takvu viktimizaciju je potreba da se učiniocu uzvrati. Ne čudi otuda da je vekovima legitiman odgovor na ovakva dela bila krvna osveta i da se sve do druge polovine prošlog veka takva reakcija održala čak i društvima koja naseljavaju evropski mediteranski pojas /Wolfgang i Ferracuti, 1967/. I ovde se (istina, manje no kod ostalih dela „klasičnog kriminaliteta“) može zapaziti da većina ljudi u pojedinim situacijama konfliktnu situaciju u kojoj se nalaze razrešavaju primenom nasilja. Mehanizmi socijalizacije i drugi razlozi, međutim, doprinose da najveći broj onih koji su na takvu ideju došli odustaju ili kako su to De Greef i ostali pripadnici „Škole iz Utrehta“ voleli da kažu „ne prelaze na delo“ /-v. Pinatel, 1967/

Drugi razlog interesovanja za nasilnički kriminalitet leži u činjenici da se njime na najbrutalniji način *napada na najvrednija ljudska dobra*: život i telesni integritet. Bez obzira na vremenski period i socijalni kontekst, jedna od konstanti većine civilizacija bila je visoko vrednovanje ljudskog života i telesnog blagostanja, zbog čega se od najstarijih pravnih izvora ubistvo kao najkarakterističniji delikt nasilja smatrao najtežim deliktom interpersonalnog nasilja. Jedan od osnivača kriminologije baron Raffaele Garofalo svrstavao ga je u „zločin koji je to po svojoj prirodi“ („prirodni kriminalitet“) za razliku od dela koja su kažnjiva samo zbog toga što ih takvim smatra zakonodavac. /07*/

Treći razlog je „*cena kriminalnog nasilja*“ i to kako neposredna (direktna šteta naneta samim izvršenjem dela) i indirektna (troškovi koje pojedinci i društvena zajednica izdvajaju da bi se smanjio rizik viktimizacije ovakvim delima). U svetu su retka istraživanja koja bave pitanjem koliko kriminalitet košta savremena društva, samim tim i kolika je cena „kriminalnog nasilja“. Očito, ideje Denisa Szaboa /1971/ i drugih predstavnika „primenjene“, „aplikativne kriminologije“ iznete sedamdesetih godina prošlog veka kroz duži period nisu naišle na plodno tle. Oni su ukazivali na neophodnost istraživanja iz oblasti onoga što su nazvali „kriminološka ekonomija“. /08*/ Tek u poslednje vreme raste interesovanje za ovu problematiku, naročito u američkoj kriminologiji. /081*/

U takvoj situaciji, utoliko su nam dragoceniji radovi koji su postavili polazne osnove za dalja istraživanja. Jedan od njih je i već navođeno delo *Objašnjenje nasilja* E. Englander. Autorka tvrdi da je „cena“ nasilničkog kriminaliteta u SAD mnogo viša no što se pretpostavlja. Čak i kada bismo ignorisali to što žrtva ovakvih dela podnosi i pati (što naravno ne bi imalo nikakvog opravdanja), opipljiva materijalna šteta od ovakvih delikata ogleda se u:

– troškovima žrtve za neophodne medicinske tretmane;

- gubicima zbog umanjene ili uništene radne sposobnosti;
- troškovima ustanova za tretman osoba sa mentalnim poremećajima;
- sredstvima koja se odvajaju za policiju i druge organe zadužene za istraživanje zločina;
- sredstvima predviđenim za finansijsku pomoć žrtvama; i
- troškovima optuženja, suđenja i zatvaranja prestupnika.

Uz konstataciju da je pravi iznos „cene zločina“ verovatno nemoguće utvrditi, Elizabeth Englander /2003/ navodi sledeće podatke:

- u 90-tim godinama XX veka samo federalne korekcione ustanove /09*/koštale su prosečno 11,5 milijardi dolara (\$), ili 15.603 \$ po licu lišenom slobode;
- za samo četiri godine (1994-1998) suma za izgradnju i opremanje kaznionica porasla je u SAD sa 24 na 29 milijardi \$;
- Pravosudni statistički biro izračunao je da su pravosudne ustanove (federalne, država-članica i lokalne) u 1992. koštale 94 milijarde \$ (u odnosu na 1987. to je bio porast od 59%), ili 368 \$ po glavi stanovnika;
- Nacionalni pregledi viktimizacije ukazali su da su gubici žrtava zločina u 1992. iznosili 17,6 milijardi \$ (imovinska šteta, izgubljena zarada i medicinski troškovi). Od dela protiv ličnosti /10*/ više od 2/3 njih nanose žrtvi imovinsku štetu, kod nasilničkih dela – 1/4;
- samo tri dela iz grupe nasilničkih – silovanje, nanošenje telesnih povreda i razbojništvo /11*/ koštala su u 1992. žrtve 1,5 milijardi \$. Oko 8% žrtava u toj godini bilo je onesposobljeno za rad nasilničkim delima kojima su viktimizovane. Ovakve statistike ne registruju cenu dugotrajnih medicinskih tretmana, psihološku podršku, umanjenu radnu sposobnost, uvećanje premija osiguranja. Što je još važnije, one su daleko od registrovanja totalne štete koju nanose nasilnička dela iz jednostavnog razloga: ni najbolje i najsvesnije vođene evidencije nikada ne registruju sva takva dela („tamna brojka“). /12*/

Nasilje u porodici kao jedna od najdominatnijih istraživačkih tema u kriminologiji poslednjih decenija takođe je proučavano sa stanovišta visine štete koju nanosi. Starus i Tolman /1986/ tvrde da ovakva dela prosečno „koštaju“ američko društvo 1,7 milijardi \$ samo za medicinsko zbrinjavanje (uključujući i lečenje depresije i suicidalnih ideja) – ne računajući troškove psiholoških i porodičnih savetova lišta. Takođe, ovde nisu uzeti u obzir troškovi koje društvo ima za zbrinjavanje ugroženih lica („sigurne kuće“ i slične ustanove).

Jedan stav koji su izrekli Raphael i Tolman /1997/ može biti od velike koristi za razmišljanje o posrednim troškovima koje navedeni segment nasilničkog kriminaliteta izaziva: „žrtve nasilja u porodici najčešće se regrutuju iz populacija primalaca socijalne pomoći i takvo stanje postoji već decenijama“. /12a*/ Na nju se nadovezuju tvrdnje da su zlostavljana deca opterećena nizom drugih socijalnih i medicinskih problema (teškoće u komunikaciji sa drugovima zbog kojih su izolo-

vana, teškoće u školovanju, takva deca su kasnije, češće od svojih vršnjaka, „pacijenti“ krivično pravnog sistema, zbog čega kroz povećano izdvajanje za policiju, tužilaštva i sudove „koštaju“ društvo dodatna sredstva) ali se s pravom ističe da je najveći broj navedenih pojava teško ili čak nemoguće izraziti u novčanim kategorijama /Englander, 2003/.

Autori koje smo pomenuli učinili su vredan napor da pokažu kolika je „cena kriminalnog nasilja“. Ali, pri tome nisu uzeli u obzir u kojoj meri nasilnički kriminalitet ili (još bolje) slika koju o njemu stvaraju mediji i sredstva masovnih komunikacija utiče na svakodnevni život građana. Kada kupuju oružje ili plaćaju treninge borilačkih veština za koje smatraju da će im pomoći da se odbrane od potencijalnih napadača, kada angažuju privatno obezbeđenje i u sličnim situacijama, suočeni su sa dodatnim materijalnim troškovima koje do sada nismo pomenuli.

Postoje, međutim i takve posledice koje se ne mogu izraziti kroz materijalni gubitak. Pomenuti imidž stvoren o delima nasilničkog kriminaliteta dovodi do značajnijih socijalnih posledica nego što se to čini na prvi pogled: izveštavanje o ovakvim delima koje tangira emocije i indukuje strah od zločina ruinira društveni život i međuljudsku komunikaciju. Primer za to nisu samo slučajevi ubistava nedužnih ljudi koje je zaplašeni učinilac lišio života samo zato što su mu se obratili u metrou, /13*/ zaziranje od kontakata sa nepoznatim ljudima (posledica još jedne zablude – da su učinioci ovakvih dela u najvećem broju slučajeva neznanci) /14*/, već i gubljenje empatije i želje da se pomogne drugom.

Zbog toga bi bilo interesantno proučiti jednu pojavu na koju naši kriminolozi nisu do sada obraćali pažnju. Prema javno saopštenim podacima, građani Beograda se u više od 70% slučajeva u automobilima svakodnevno voze sami, što je, na prvi pogled, primer izuzetnog rasipništva. S druge strane, naročito u vreme saobraćajnih gužvi, oni prolaze pored mase ljudi koji na stanicama čekaju vozila javnog prevoza ne pomišljajući da ponude svojim sugrađanima da se prevezu njihovim automobilom. Čudi kako se niko od mlađih istraživača nije setio da prouči ovu pojavu i utvrdi da li je i u kom procentu ovakvo ponašanje plod straha vozača da bi se ovakav gest veličudnosti mogao okončati njihovom viktimizacijom. /15*/

3. Kako izučavati kriminalno nasilje?

Nasilnički kriminalitet jedan je od bitnih predmeta kriminološkog proučavanja, utoliko pre što se njime ona bavi na najpotpuniji način. Osim toga, ova nauka je jedina u stanju da razveje mnoštvo zabluda i predrasuda o ovom obliku kriminalne aktivnosti i tako doprinese sagledavanju njegovih razmera, činilaca koji dovode do ovakvih dela i sredstava za kontrolu ovakvih ponašanja. Da bismo došli do takvih saznanja i preporuka, potrebno je da primenimo odgovarajuće istraživačke strategije i tehnike. Kada se govori o prvim, u literaturi se primećuje nekoliko tendencija.

Prva je takozvani viktimološki pristup koji objašnjenje nasilničkog kriminaliteta traži u međuodnosu učinilac – žrtva. Poslednjih decenija postepeno potiskuje ostale aspekte ovog složenog fenomena. On se pre bavi posledicama (a one su bez sumnje ozbiljne) i ne nastoji da dođe do uzroka i objasni zašto je za neke ljude nasilje način razrešavanja teskobe i konflikata (iznutra i u odnosima sa drugima).

U novijoj literaturi javljaju se i ozbiljne zamerke ovakvom prilazu problematiki kriminalnog nasilja. Britanski kriminolozi James Treadwell i Jon Garland /2011/ ukazuju da viđenje žrtava nasilničkih dela predstavlja samo jednu stranu problema: ako se ne potrudimo da proniknemo u logiku „nasilničkog uma“ nećemo biti u stanju da na pravi način suzbijemo i kanališemo ljudsku agresivnost. U interesantnom istraživanju na veoma malobrojnom, ali pažljivo odabranom, uzorku ovi autori su u produbljenom intervjuu sprovedenom u formi etnografskog posmatranja sa učestvovanjem (e. *ethnographic participant observation*) sa tri pripadnika jedne od novijih desničarskih organizacija /16*/ pomogli da bolje razumemo način na koji njihovi pripadnici pokušavaju da lične frustracije zaleće napadima na pripadnike određene veroispovesti.

Postoji i treći pristup nasilničkom kriminalitetu koji u potpunosti okreće logiku razmišljanja. Jedan od njegovih rodonačelnika je nemački autor, velikan kriminologije Armand Mergen. On tvrdi da je izučavanje svih činilaca koji doprinose da neko odluči da izvrši zločin gubljenje energije i vremena. Jer, kako napominje, postoji sijaset faktora koji ljude vode u vršenje kažnjivih dela. Oni su toliko različiti i međusobno nesrodni /17*/ da nam ne pomažu ni da razumemo, a još manje da sprečimo i suzbijemo njihovo izvršenje. Umesto toga, bilo bi korisnije zapitati se: zašto ljudi ne vrše zločine, šta ih sprečava da se tako ponašaju, čak i u situacijama kada je verovatnoća da će biti otkriveni i izloženi krivičnom gonjenju minimalna /Mergen, 1978/?

Iz ovog stava mogu se izvući i neke dragocene kriminalno političke smernice. Čini se da bi se na globalnom planu dobilo više kada bismo se oslobodili tipične pravničke zablude da će dobri zakoni sami od sebe rešiti problem kriminaliteta. Iluzija je verovati da je pretnja kaznom najznačajniji faktor prevencije kriminaliteta. /18*/ Izvesnost kažnjavanja i dobro odabrana vrsta kaznene mere koja anulira osnovni motiv vršenja dela ima bez sumnje više uticaja, ali samo kod dela kod kojih učinilac unapred vaga šta delom dobija, a šta kažnjavanjem gubi. Problem je u tome što kod značajnog procenta delikata u koja spadaju nasilnički kriminalitet, takvog kalkulisanja nema. Otuda se čini da bi pristup koji bi jačao delovanje faktora inhibiranja nasilničkog ponašanja mogao da bude delotvorniji od stalnih zahteva za pooštavanjem kaznene reakcije.

5. Umesto zaključka

Nasuprot uobičajenoj praksi da se ovakvi radovi završavaju optimističkim osvrtom na budućnost koja će doneti rešenje svih problema čoveka i društva u kome živi, izreći ćemo jednu dosta pesimističku tvrdnju: o ljudskoj agresivnosti i nasilničkom kriminalitetu znamo vrlo malo, a nastavimo li da se njima bavimo kao do sada, pitanje je da li ćemo ikada znati mnogo više. Takvo stanje posledica je niza zabluda (od kojih je o nekima već bilo reči) i pojednostavljenih objašnjenja. Posledica takvog stanja je da još uvek ne možemo da objasnimo nasilnički kriminalitet između ostalog i zbog toga:

- što ovom kompleksu pitanja pristupamo sa stanovišta svoje nauke, zanemarujući saznanja drugih grana ljudskog saznanja;
- što smo opterećeni predrasudom da je nasilničko ponašanje karakteristično samo za poremećene i marginalne ličnosti. Naprotiv, mnogi pisci nasilnost tumače kao demonstraciju moći;
- što ne možemo objasniti kako to da pripadnici iste društvene zajednice ili grupe koji žive u identičnim uslovima imaju tako različit odnos prema prelasku na vršenje ovih dela ili u reagovanju na zločine kojima su viktimizovani;
- teško je razumeti zapanjujuću analogiju između redovnih tuča muškaraca u srednjevekovnim gradovima koje su se odigravale krajem nedelje i današnjih fizičkih obračuna maloletnika vikendom o kojima se piše u najnovijoj literaturi /Eisner, 2011/;
- kako objasniti podatak da već vekovima u Evropi, u svim njenim delovima i civilizacijskim periodima kroz koje je prošla muškarci u odnosu na žene nesrazмерно više (procenat se kreće između 85 i 95%) vrše ubistva?

Model kako treba istraživati možda pruža Randolph Roth koji se u nastojanju da objedini istorijski i evolucionistički pristup pozabavio varijacijama dva karakteristična nasilnička delikta (ubistva i deteubistva) u vremenu (450 godina) i prostoru (SAD i Evropa). On tvrdi da su okolnosti sredine (kao što su periodi gladovanja, krize, razdoblja rušenja društvenih sistema, promene u gledanju na polne uloge) uticali na faktore ponašanja koji mogu dovesti do navedenih zločina – to pre svega kroz delovanje na biološki sistem čoveka. On ga je nazvao „koncept fakultativnog prilagođavanja“ (e. *concept of facultative adaptation*) kao mehanizam koji se aktivira samo pod određenim spoljnim uslovima. Ovaj autor dodaje niz izuzetno bitnih činilaca koji objašnjavaju fluktuaciju navedenih oblika kriminalnog nasilja – to su:

- legitimnost političkih institucija,
- policija i sudovi koji deluju fer i efektivno,
- poverenje u vladu,
- osećanje zajedništva i
- prihvatljivi model raspodele materijalnih dobara.

Roth smatra da je neophodno razumeti „duboke biološke korene“ koji podržavaju poverenje i saradnju u stabilnim uslovima i promovisu bes, osvetu i agresiju u uslovima niske političke legitimnosti /Roth, 2009/. Bez sumnje, radi se o originalnom tumačenju koje podstiče na razmišljanje i dalje proučavanje. /19*/

Još više je nejasnoća oko pitanja kako reagovati na dela kriminalnog nasilja? Na tu činjenicu skreće pažnju Phil Scarton /2007/. On ukazuje da je poznati američki kriminolog Elliot Currie tvrdio kako su SAD u jednom trenutku bile na putu da reše ukrštenicu pod nazivom „ulično nasilje“. Zahvaljujući predlozima Predsedničke komisije iz 1967. došlo se do izbalansiranog pristupa u kome su organi krivičnog pravosuđa potpuno osnovano dobili važnu ulogu u kontroli ovakvih dela, ali se uz njih računalo i na delovanje svih društvenih subjekata koji su imali zadatak da spreče „društveno isključivanje“ (e. *social exclusion*) kroz smanjenje nezaposlenosti, širenja mogućnosti angažovanja pojedinaca na korisnim poslovima, podršku ugroženim porodicama i marginalizovanim mladim ljudima.

Odmah se pojavio i „alternativni pristup“ koji se zalagao za oštrije kažnjavanje. Currie skreće pažnju da desničarski političari i njihovi mediji kritikuju kao „beskorisnu“ i samu ideju o resocijalizaciji prestupnika, američki pravosudni sistem da je „nedovoljno punitivan“, a odbacuju svaku mogućnost o uticaju društvenih činilaca na objašnjenje dela nasilja. Po njima, ona su plod slobodnog izbora prestupnika koji zbog toga treba da „dobiju ono šta su zaslužili“. Intervencije usmerene ka povećanju blagostanja kroz kampanje protiv siromaštva, nezaposlenosti i rasne diskriminacije su, po njima „deo problema, ali ne i deo rešenja“ /Currie, 1998/.

Howard Becker je u jednom svom poznatom radu dao jednostavno objašnjenje zašto naučnici nisu bili u stanju da predlože efektivan model kontrole nasilničkog kriminaliteta – jer su usvojili praksu da se javno zalažu za ono što odgovara njihovim ličnim i političkim simpatijama. Te simpatije određuju koju će od mogućih perspektiva o problemu koji bi trebalo da prouče zauzeti, umesto da zarone u sam problem. Dakle, proizlazi da nije ključno ono što smo o pojavi saznali, nego to „na čijoj smo strani?“. To je i naziv Beckerovog članka /1967/.

Navedene i mnoge druge kontroverze i teškoće navele su neke autore /Eisner, 2011/ da predlože stvaranje posebne, nove „grane kriminologije“ kojoj su već nadenuli ime – „Kriminologija nasilja“. Naravno da ovakve ideje ne treba usvojiti jer bi doveli do novih cepanja kriminologije kao nauke na samostalne discipline, a one bi nas još više udaljile od interdisciplinarnih istraživanja čija je neophodnost sve očiglednija.

6. Napomene

00*/ Čini se da se savremeni period u tom pogledu ne razlikuje mnogo od razdoblja koja su mu prethodila. Manuel Eisner /2011/ na primer tvrdi da se na osnovu materijalnih dokaza može konstatovati da je ubilačka agresija bila

- vrlo zastupljena u primitivnim društvima – nasilje je, smatra ovaj autor, bilo integralni deo ponašanja preistorijskog čoveka. Kao i njegovih naslednika u kasnijim vremenima: hiljade ljudskih generacija kasnije su upražnjavale najrazličitije oblike nasilničkog ponašanja, pri čemu su mnogi od njih bili društveno tolerisani.
- 0001*/ To je i razlog zašto su velikani kriminologije Wolfgang i Ferracuti /1967/ toliko insistirali na neophodnosti interdisciplinarnog pristupa u proučavanju nasilja. U novijoj literaturi ovakav pristup zagovara Eisner /2011/ koji tvrdi da odgovor na osnovna pitanja koja se otvaraju pri izučavanju ovog predmeta prevazilaze bilo koju pojedinačnu nauku.
- 01*/ I druge krivične nauke bave se njime, svaka iz svog ugla: krivično pravo proučava krivična dela sa elementima nasilja, kriminalistika načine njihovog otkrivanja i rasvetljavanja, penologija specifične tretmane prestupnika – nasilnika itd.
- 02*/ Tako se, na primer, u literaturi ukazuje da izrazi „agresija“ i „agresivnost“ nisu sinonimi. Italijanski autor Marco Canavicci /1999/ *agresiju* određuje kao aktivnost čija primarna crta je upražnjavanje nasilja, a *agresivnost* kao psihičku sklonost da se atakuje.
- 021*/ Englander /2003/ tvrdi da „ne postoji ni jedan faktor, ma kako ga nazvali, koji može potpuno objasniti zašto su neki pojedinci nasilni, a drugi ne – zašto su neke okolnosti navele nekoga na nasilničko delo, a druge, koji su im takođe bili izloženi – nisu.“
- 03*/ Francis Pakes i Jane Winstone /2007/ s pravom ukazuju da nasilnički kriminalitet (onako kako ga oni shvataju) obuhvata isključivo dela kod kojih dolazi do izražaja *interpersonalno nasilje* – dakle, tu se ne mogu svrstati genocid i ratni zločini koji imaju prevashodno političku i međunarodnu konotaciju. Ovde bi trebalo dodati i dela koja se spadaju u organizovani kriminalitet u kojima (iako podrazumevaju primenu nasilja ili pretnju njime) dominira želja za maksimalizacijom profita, zbog čega ih i smatramo manifestacijom imovinskog kriminaliteta – v. Đ. Ignjatović i M. Škuljić /2010/.
- 04*/ U tome se slažemo sa britanskom autorkom Katherine Williams /1991/ koja ga je afirmisala u anglosaksonskoj književnosti.
- 05*/ Prva je odgovor na ugroženost vitalnih interesa, reaktivna je i defanzivna. Zajednička je čoveku i životinjama i rešava problem ugroženosti uklanjanjem onoga koji to stanje izaziva. Nasuprot tome, maligna agresivnost, tj. destruktivnost i okrutnost, vezana je samo za ljudski rod i manifestuje se u životu kroz ubijanje i bestijalnost. Kod subjekta koji ovakve radnje vrši izaziva uživanje i to je isključiva svrha njihovog preduzimanja.
- 06*/ Englander pominje i rezultate jedne novije studije čiji autori /Houston i Stanford, 2001/ su došli do zaključka da su neki od nasilnika impulsivne

- osobe koje zbog svog temperamenta ekstremno brzo reaguju; kod njih nasilje predstavlja odgovor na minorne probleme koji druge ljude ne provociraju na vršenje takvih dela.
- 07*/ To su , smatra on, „radnje koje se, u svakoj epohi i u svakoj zemlji mogu protumačiti kao zločini“ – v. Garofalo. 2009.
- 08*/ Posebnu pažnju su posvetili pitanju ulaganja u pravosudne organe i ukazali da je potrebno pronaći optimalni nivo ulaganja kada su input – output vrednosti u najboljem međuodnosu (sve ispod toga je „prosjačko finansiranje“, a preko toga nepotrebno rasipanje). Očito, još nije došlo do „očekivanog susreta“ kriminologije i ekonomije od koga se mnogo očekuje. Jedan od retkih autora koji kod nas proučava ekonomski aspekt zločina je Boris Begović /2010/.
- 081*/ Na primer, Daniel Mears u nastojanju da proširi domen evaluacije krivičnog pravosuđa u SAD navodi dva bitna zahvata koji se svode na procenu sledećih relacija: cena – delotvornost (e. *cost-efficiency*) i cena – dobit (e. *cost-benefit*). U prvom slučaju, jedan cilj – na primer smanjenje broja violentnih napada na građane moguće je ostvariti na više načina, pri čemu svaki od njih ima cenu izraženu u novčanim jedinicama. Evaluacija nam omogućava da izaberemo onaj koji je najdelotvorniji sa stanovišta koštanja. Drugi slučaj evaluacije događa se kada posedujemo istu sumu novca i više konkurentnih ciljeva koje nastojimo ostvariti. Tu onda pristupamo onome što se naziva „monetizacija“ (e. *monetizing*). Upoređujemo koji efekat koji možemo postići ulaganjem date sume novca smatramo najpovoljnijim /Mears, 2010/.
- 09*/ Dakle, nisu uzeti u obzir troškovi pentencijarnih ustanova država-članica SAD i lokalnih kaznionica (e. *jails*).
- 10*/ Podsećamo da su sva dela čija tamna brojka se pokušava rasvetliti podeljena u dve grupe: na imovinska i dela protiv ličnosti – v. detaljnije Ignjatović, 2011.
- 11*/ Američka pravosudna statistika, kao i kriminolozi u toj zemlji svrstavaju razbojništvo (i razbojničku krađu) u nasilnički, a ne u imovinski kriminalitet. Iako je takvo rešenje u neskladu sa osnovnom idejom da se dela sistematizuju uzimajući u obzir pre svega osnovni cilj kome učinilac vršenjem dela teži (ovde je to u prvom redu oduzimanje stvari), ono se može pravdati potrebom da dela kod kojih dolazi do primene nasilja budu proučavana i tretirana kao posebna vrsta.
- 12*/ I ovde se uveravamo koliki značaj za shvatanje kriminaliteta kao pojave ima tamna brojka (ili tamno polje, odn. skriveni kriminalitet – kako se već ova pojava naziva u različitim kriminološkim književnostima). Zato mi, kako je to naglasio David Matza /1967/, nikada ne dosežemo do stvarnih razmera kriminaliteta – mi operišemo samo podacima o onom njegovom delu koji je poznat organima formalne socijalne kontrole.

- 12a*/ Ovakvu logiku vrlo dokumentovano osporava Eisner /2011/. On navodi da je jedan od razloga zašto o nasilničkom kriminalitetu tako malo znamo upravo u ovakvim simplifikovanim objašnjenjima. Dobar deo autora, navodi on, nasilje tumači kao disfunkcionalno ponašanje, udruženo sa psihičkim poremećajima i neurokognitivnim oštećenjima ili kao delovanje karakteristično za ljude koji nisu uspeli u ekonomskom i (ili) obrazovnom sistemu. Istorijska proučavanja ne potkrepljuju takva tumačenja – kako je to tvrdio još jedan od začetnika pozitivizma u kriminologiji Gabriel Tarde /2009/ u Srednjem veku su zločini poput ubistva, silovanja ili razbojništva bili pre dela plemića i pripadnika drugih društveno etabliranih slojeva nego onih nižih. Dakle, veza između marginalnosti i nasilja nije jednoznačna i šematska.
- 13*/ Naravno, takvom delu je prethodila faza ideološke pripreme u kojoj su oni koji kontrolišu medije nametnuli konzumentima „fotorobot tipičnog neprijatelja naroda“ – mlađi, ispodprosečno obrazovani muškarac, uz to i pripadnik manjinske zajednice /Quinney, 1970/.
- 14*/ Uzalud kriminolozi ukazuju da su se i kod najtežih nasilničkih zločina, kakvi su ubistvo ili silovanje), u većini slučajeva učinilac i žrtva poznavali – v. Ignjatović i Simeunović, 2011.
- 15*/ Ne stižu, valjda, da se bave ovakvim prizemnim temama od prežvakavanja onih modernih: nasilja u porodici i trgovine ljudima. Utoliko pre što su one i isplative jer se istraživanja vrše uz materijalnu pomoć stranih darodavaca. Uzgred, ovom autoru nikada neće biti jasno kakav je interes stranih fondacija za istraživanje porodičnog nasilja u Srbiji (za trgovinu ljudima i ilegalne migracije nije teško odgonetnuti – nama je u novoj „međunarodnoj podeli rada“ dodeljena uloga sanitarnog kordona koji treba da zaštiti bogati deo Kontinenta od mase nevoljnika koji bi da osete blagodeti „europeljstva“).
- 16*/ Radi se o organizaciji Engleska odbrambena liga (*English Defence League*) čiji pripadnici vrše zločine mržnje čije žrtve su isključivo članovi islamske veroispovesti. Za razliku od drugih sličnih organizacija, oni ne ugrožavaju žene i pripadnike seksualnih manjina, a zastupaju i pro-izraelske stavove.
- 17*/ Podsetimo se na primer psihoanalitičkih objašnjenja: nedozvoljeno ponašanje može biti posledica kako odsustva, tako i prejake roditeljske kontrole; ili socioloških: faktor kriminaliteta može biti kako siromaštvo, tako i bogatstvo (odn. želja za njegovim uvećavanjem).
- 18*/ Trojica istraživača u jednom od novijih radova /Wikström et al, 2011/ izučavali su sklonost za kriminalno ponašanje, uticaj zastrašivanja i vršenja krivičnih dela (u pitanju su bila dva imovinska delikta – krađa iz radnje i iz kola – i jedan nasilnički – nanošenje telesnih povreda). Njihov osnovni zaključak je da zastrašivanje nema skoro nikakvog uticaja na vršenje krivičnih dela od strane mladih lica koja su sklona ovakvom ponašanju.

19*/ Ako se polazni stavovi ovog autora pokažu tačni, možemo se samo zapitati: kako tek navedeni faktori deluju na ostale oblike kriminaliteta kojima su po prirodi stvari bliži no deliktima nasilja (na imovinski ili na politički kriminalitet, na primer)? Drugo zapažanje koje se nameće je da bi u tom slučaju vlast posredstvom medija sigurno manje posezala za mehanizmima zastrašivanja građana deliktima nasilja. Jer, u mnogim zemljama se odomaćila praksa da se pred donošenje spornih zakona namenjenih kontroli kriminaliteta ili radi zataškavanja afera lica na ili bliskih vlast posegne za klasičnim sredstvima skretanja pažnje građanima: senzacionalističkom izveštavanju o nasilničkim zločinima. A kada se jedan slučaj „istroši“, pojaviće se novi, još interesantniji ili će se nosioci pravosudnih funkcija u javnosti takmičiti kome od njih kriminalci češće prete. Kada bi se dominantnim grupama objasnilo da na taj način sami dovode u pitanje legitimnost svoje vlasti, sigurno bi prestali sa takvom praksom.

6. Literatura

- Baumeister R, Heartherton T. and Tice D. /1994/, *Losing Control: How and Why People Fail in Self-Regulation*, San Diego.
- Becker, H. /1967/, *Whose side are you on?* *Social Problems*, n° 3, pp. 239-247.
- Begović, B. /2010/, *Ekonomska teorija generalne prevencije: osnovna pitanja*, *Crimen – časopis za krivične nauke*, n° 1, pp. 50-65.
- Cannavicci, M. /1999/, *Piccolo dizionario di criminologia*, Roma.
- Eisner, M. /2001/, *Human evolution, history and violence*, *British Journal of Criminology*, vol. 51, n° 4, pp.473-478.
- Englander, E. /2003/, *Understanding Violence*, Mahwah.
- Ferraro, K. /1995/, *Fear of Crime – Interpreting Victimization Risk*, Albany.
- Fromm, E. /1986/, *Anatomija ljudske destruktivnosti*, vol. 2 (orig. *Anatomy of Human Destructiveness*), Zagreb.
- Garofalo, R. /2009/, *Prirodni zločin –in: Teorije u kriminologiji* (Ignjatović Đ. ed.), Beograd, pp. 177-181.
- Houston, R. and Stanford M. /2001/, *Mid-latency evoked potentials in self-reported impulse aggression*, *International Journal of Psychophysiology*, vol 40, pp. 1-15.
- Ignjatović, Đ. /2011/, *Kriminologija*, Beograd.
- Ignjatović, Đ. /2011a/, *Pojam i etiologija nasilničkog kriminaliteta*, *Crimen – časopis za krivične nauke*, vol. 2. n° 2, pp. 179-212.
- Ignjatović, Đ. i Simeunović, B. /2011/, *Viktimologija*, Beograd.
- Ignjatović, Đ. i Škuljić, M. /2010/, *Organizovani kriminalitet*, Beograd.
- Matza, D. /1967/, *Come si diventa devianti*, Bologna.

- Mawson, A. /1999/, Reinterpreting psysical violence: Outcome of intense stimulation-seeking behavior, *Academic Emergency Medicine*, vol 6, n° 8, pp. 863-865.
- Mears, D. /2010/, *American Criminal Justice Policy – An Evaluation Approach to Increasing Accountability and Effectiveness*, Cambridge.
- Mergen, A. /1978/, *Die Kriminologie*, München.
- Mueller et al. /2001/, Antecedent manipulations in a tangible condition: Effects of stimulus preferences on aggression, *Journal of Applied Behavior Analysis*, n° 2, pp. 237-239.
- Pakes, F. and Winstone J. /2007/, *Psychology and Crime – Understanding and tackling offending behaviour*, Cullompton.
- Pinatel, J. /1967/, *Etienne de Greeff: 1898-1961*, Paris.
- Quinney, R. /1970/, *Social Reality of Crime*, Boston.
- Raine, A. et al. /1998/, Fearlessness, stimulation seeking and large body size at the age of 3 years predispositions to childhood aggression at the age of 11 years, *Archives of General Psychiatry*, n° 8, pp.745-751.
- Raphael, J. and Tolmin, R. /1997/, *Trapped by Powerty, trappes by abuse: New evidence documenting the relations between domestic violence and abuse*, University of Michigan, School of Social Work, Ann Arbor.
- Robbins, P. /2000/, *Anger, Agression and Violence: An Interdisciplinary Approach*, Jefferson.
- Roth, R. /2009/, *American Homicide*, Cambridge.
- Rush, G. /2000/, *The Dictionary of Criminal Justice*, 5th ed, New York.
- Scarton, P. /2007/, *Power, Conflict and Criminalisation*, London.
- Straus, M. and Gelles, R. /1986/, Societal change and change in family veolence from 1975 to 1985 as revealed by two National suveys, *Journal of Marriage and the Family*, vol 48, pp. 465-479.
- Szabo, D. /1971/, *Aktuelni problemi primenjene kriminologije*, *Jugoslovenska revija za kriminologiju i krivično pravo*, n° 1.
- Tarde, G. /2009/, *Filozofija kažnjavanja – in: Teorije u kriminologiji (Ignjatović Đ. ed.)*, Beograd, pp. 221-232.
- Tipton, J /2005/, *Agression and Criminal Behavior –in: Encyclopedia of Criminology (Wright R. and Miller J. eds.) vol. 3*, New York.
- Treadwell, J. and Garland, J. /2011/, *Masculinity, marginalization and violence: A case study of the English Defence Leage*, *British Journal of Criminology*, vol 51, n° 4, pp. 621-634.
- Wikström P, Tseloni A. and Karalis D. /2011/, *Do people comply with the law because they fear getting caught?*, *European Journal of Criminology*, vol 8, n° 5, pp. 401-420.
- Williams, K. /1991/, *Textbook on Criminology*, London.

- Wolfgang, M. and Ferracuti, F. /1967/, *The Subculture of Violence – Towards an Integrated Theory in Criminology*, London.
- Zillmann, D. /1988/, *Cognition-excitation interdependencies in aggressive behavior*, *Aggressive Behavior*, vol. 14, n° 1, pp. 51-64.

*

*

*

Ignjatović Đorđe
full professor Law School Belgrade University

CRIMINOLOGICAL VIEW ON VIOLENT CRIME

In this paper author analyzes some aspects of criminal violence. The aim is to answer on following questions: what is the criminal violence; why are people so much interested in it; which methodological strategies and research techniques are the most suitable in researching this type of criminal activity? After explanations of terms „aggression“ and „violence“ and brief review of factors which cause them, classification of these crimes and some of their aspects, interesting for the field of Criminology, are presented.

Author then pays attention to the factors which contribute to the great citizens interest for violent crime, with emphasis on the emotional interest (the combination of fear of crime, subconscious aspiration to commit them and the desire for revenge), on the fact that these are the crimes which attack the most valuable goods of individual and on the costs they create (their „price“). Some of methodological issues, which criminologists in researching criminal violence encounter, and also innovations in this field are further analyzed in this work.

In concluding considerations, author explains that we are still far away from satisfactorily insights into basic issues of violent crime. On that basis, it is possible to explain the lack of well designed and effective control of these criminal acts. Other explanations are listed in the article and it is pointed out that criminological researches should be directed to the analysis of criminal violence.

Key words: *violence, crime, crime costs, criminology, methodology, research.*